

Dr. Koncz Gábor

Patak kulturális hozománya (2007)*

„Nézd azt a kéklő, kúpos hegykaréjt:
Itt ősi korban tűz formált talajt.
A városvégre hajló dombokon
A venyigében vulkán lelke hajt.

...

Petőfi lelke hősökért hevül,
nem a jelent, a múltat látja itt.
Nem te idézted meg, pataki bor,
a szent szabadság oroszlánjait?”

Áprily Lajos *Pataki bor* című versével, a vulkán-lelkek üzenetének megidézésével köszöntöm a 150 éves sárospataki tanítóképzés mai hallgatóit, tanárait, jóakarató támogatóit.¹ Megidézem a vulkán-lelkeket, mert a múltból is erő merítve, a jelent akarjuk jól látni, és ezzel a jövőt hívogatjuk. Sárospatak szellemi hozományát vázolom, a holnap megszólítása érdekében.²

Kováts Dániel tanár úr már idézte Árvay Józsefet, a pataki tanítóképzés elindítóját: „Fontos a szellem, mely a képezdében uralkodik, az irány, melyben a tanítványok tudományos, mindenek felett pedig erkölcsi tekintetben vezet-

* In: Kováts Dániel (szerk.) [2007]: *150 éves az önálló sárospataki tanítóképzés*, Sárospatak, Sárospataki Pedagógiai Füzetek, spf 25. szám, 79–85.

¹ A szerző Dr. Koncz Gábor Ph.D., a Magyar Kultúra Alapítvány igazgatója, a Magyar Comenius Társaság alelnöke, a Sárospataki Diákok Budapesti Egyesületének házigazdája. E-mail: mka@mail.datanet.hu; www.mka.hu.

Ez az írás előadásként, rövidítve elhangzott 2007. szeptember 28-án, Sárospatakon, a Miskolci Egyetem Comenius Tanítóképző Főiskolai Karán rendezett, *150 éves a sárospataki önálló tanítóképzés* című ünnepi konferencián.

A történeti vázlat eredeti, bővebb változata: Hörcsik Richárd, Koncz Gábor [1985]: *Sárospatak a magyar művelődésben*, I. rész, in: *Kultúra és Közösség*, 2. szám, 103–113.; II. rész: 3. szám, 20–53.

Átdolgozott változat: Hörcsik Richárd [2006]: *„Bodrog partján van egy város...” Tanulmányok Sárospatak történetéből*, Napkút Kiadó, Budapest, 7–34.

Átdolgozott és lényegesen bővített változat továbbá: Koncz Gábor (szerk.) [2007]: *A Sárospataki Református Kollégium (SRK) működésének elemzése, jövőképe és stratégiája*, kézirat, 82 old. SRK Nagykönyvtár, ill. Magyar Kultúra Alapítvány.

² A magyar hozományról lásd: Koncz Gábor [2004]: *Mit kínál Magyarország az Európai Uniónak?* In: Ágh Attila (szerk.): *Magyar hozomány. Magyarország az EU-csatlakozás küszöbén*, Bp., BM Kiadó, 195–217. (Lásd: www.mka.hu)

tetnek.”³ *Szellem és irány: tudást adni és irányt mutatni.* Ez Patak kulturális hozományának lényege: kiművelni a kiművelhetőt.

Sárospatak történelmileg „kétpólusú” város. A Vár reprezentálta a politikai hatalmát, és tette híressé a várost a politikai történetben; s nemcsak a Rákócziak „oroszlánbarlangja” óta, hanem a kezdetektől. A *Kollégium* jelentette a művelődés pólusát és emelte nevét Európa-szerte elismertté az oktatás, művelődés történetében.

Maga a város – mint közigazgatási egység – szerényen szolgálva és megélve húzódott a két pólus között. A város egészének jelentősége, politikai és kulturális szerepe évszázadokig nagyobb volt (a vár urainak politikai hatalma és a kollégium szellemi kisugárzása miatt), mint a település közigazgatási rangja vagy lakosainak lélekszáma alapján valamiféle lineáris becsléssel várható lett volna. *Amikor a két pólus – Lorántffy Zsuzsanna és I. Rákóczi György jóvoltából – erősítette egymást, a város akkor élte fénykorát.* Tehát ez a minta; a mai következtetés: *a Kollégium, az ME Comenius Tanítóképző Főiskolai Kara, a városi intézmények, a vállalkozások, a civil szervezetek és az Önkormányzat közötti szisztematikus, kidolgozottan rendszeres koordinációra van szükség.*

Comenius négy évig tanított Patakon (1650–54), alaposan megreformálta az oktatási rendszert. Panszofikus iskolájának ideájában a latin iskola feladatait *a helyi gyakorlat céljainak figyelembevételével valósította meg.* Bevezetett tanterve azért jelentett forradalmi változást, mert tekintettel volt a diákokra: *vidám, szabad és tanulni vágyó csoportokra támaszkodva olyan iskolai közösséget teremtett, ahol az erőszakot, az embertelenséget, a lelket ölő verbalizmust és a tanulók túlterhelését száműzték.*

A XVIII. században a megváltozott körülmények új fejezetet nyitottak Sárospatak életében, és Újszászy Kálmánt idézve „nem kétséges, hogy a teljes eljelentéktelenedés lett volna a város sorsa, ha meg nem marad iskolája és ezzel együtt művelődéspolitikai szerepe”.⁴

A Sárospataki Református Kollégium (és szervezetében integráltan, majd később önállóan a Tanítóképző) *a tanítás nyitott szellemisége, diákköztársasági szervezési rendje miatt* különös jelentőségű helyet foglalt el az egyház- és az egyetemes magyar művelődés történetben. Kazinczy Ferenc egy 1809-ben keltezett levelében írta: *„Szükség, hogy hitünk értelmes legyen, de az is szükség, hogy értelmünk vallásos legyen.”* Ez az idézet kulcsot ad a szellemiség megértéséhez.⁵

Amikor ismét kibontakoztak a város gazdasági lehetőségei, *a vármegyében elsőként itt szervezték meg a fejlődéshez elengedhetetlenül szükséges pénzügyintézetet.* A város két pólusának közeledését reprezentálta, *hogy két*

³ Árvay József [1857]: *Népiskola és képezde*, in: Sárospataki Füzetek, 94. old. Idézi: Kődöböcz József [1986]: *Tanítóképzés Sárospatakon. A kollégiumi és középfokú képzés négy évszázada*, Tankönyvkiadó, Budapest, 377 old. (Idézés: 88. old.)

⁴ Újszászy Kálmán – Balassa Iván – Román János [1957]: *Sárospataki vezető*, Sárospatak, 7.

⁵ Idézi Koncz Sándor [1981]: *A filozófia és a teológia oktatása 1703–1849 között*, in: *A Sárospataki Református Kollégium története. Tanulmányok alapításának 450. évfordulójára*, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 322 old. + fényképek

kollégiumi tanár – Antalfi János és Árvay József – hozta létre 1866-ban a Sárospataki Népbankot, amely egy sor ipari és mezőgazdasági vállalkozás elindítójává vált.

Trianon a városnak és az oktatási intézményeknek is sérülést okozott. A város – határszélre kerülve – elvesztette korábbi gazdasági központi jelentőségét. Az iskolák közvetlen vonzáskörzetéből leszakadt Gömör, Szepes, Abauj-Torna, Sáros, Zemplén, Ung, Bereg, Ugocsa, Máramaros és Szatmár vármegye, így lecsökkent beiskolázási körzete, ez pedig a diákság számának apadásához vezetett. Mégis, a két háború között sikerült megújulnia az ősi skólának – mint már annyiszor a történelem folyamán. A megújulás a város közéletére is nagy hatással volt. Tovább élt és éltetett a „pataki szellem”, amelynek lényegéről *Barcza József* tanulmányában ezt olvashatjuk: *„...az ember etikai és szellemi fejlődésének lehetősége felől való meggyőződés. Belőle fakad a kötelességérzet: időszerűen megtenni mindent érdekében, vállalni a feltételek megteremtésének kockázatát, akár áldozatát is.”*⁶

A faluszeminárium, a tehetségmentés, az utcagyermek felkarolása, a népfőiskola mellett mindig is fontos volt Patakon a sport. Kívülálló is felfigyeltek arra, hogy itt a *testnevelő tanárok társadalmi rangja jelentős volt*. Fontosak voltak ugyan a kiemelkedő, olykor országos hírű és rangú teljesítmények, ám a lényeg e téren is a *köz mozgatása*, minden diák szellemi-fizikai, teljesítményre ösztönző nevelése volt.⁷ Az 1920-as évektől egyre jelentősebb *strand-, sport- és társadalmi élet volt Sárospatakon. Táj- és helyismeretet célzó hegyi túrák, síházak, csónakpark, nemzetközi versenyekre hitelesített tenispályák, tornatermek, gondozott strand, megvilágított korcsolyapálya zenével és melegedővel, szabadtéri tornaszerek...* A testnevelés – nevelés volt. A legendás hírű tornatanár, Szabó Károly tiszteletére, a Pataki Diákok Budapesti Baráti Körében 1983-ban rendezett esten egy neves közéleti személyiség Maller Sándor az 1930-as évek e szeletére így emlékezett: *„A Bodrogon korcsolyázva megtanultuk, hogy vékony jégen nem szabad megállni...”*

Sárospatak a *zenei nevelésben és a zenei életben* is maradandót alkotott. Jeles zenészeket és kitűnő tanárokat adott a hazának; ám igazi jelentősége a *helyi zenei közművelődés sokszínű és minőségi szervezése volt*. Itt, a Tanítóképzőben különösen szeretettel emlékezünk Bolvári Zoltán tanár úrra.⁸

A pataki szellem néhány tételben jelezhető – és sok-sok szép írással illusztrálható.

Erdélyi János: *„Három fáklyám ég: hit, haza, emberiség.”*

Újszászy Kálmán: *„Sorsommá lett Patak...”*

⁶ Idézi Barcza József: *A Kollégium története 1919 után*, in: SRKt, 246.

⁷ Lásd erről: Szabó Károly [2003]: *Iskolai testnevelés és társadalmi sport*, in: Zempléni Múza, III. évf., 3. szám, 29–40. Továbbá: Kiss József [2006]: *A testnevelő Szabó Károly emlékezte*, in: Zempléni Múza, VI. évf., 3. szám, 86–87.

⁸ A tanárok tudományos munkásságára is példa az 1967-ben készült tanulmány: Bolvári Zoltán [2001]: *A fogyatékos hallás problémái az általános iskolába*, in: Zempléni Múza, I. évf. 4. szám, november, 41–43.

A zenei élet egészéről lásd: Barsi Ernő–Szabó Ernő [1984]: *A Pataki Kollégium zenei krónikája*, Zeneműkiadó, Budapest, 224.

Koncz Sándor: „Értelmes hit, cselekvő erkölcs. Hűséggel, hittel és humorral...”

Szathmáry Béla jelképertelmezésében a ballagási *botra* – a tanároktól kapott értékek, tudás, szeretet, magyarságtudat, magatartás – egy életen át támaszkodhatunk. A *bor* és a *pogácsa* a szellemi és lelki táplálék, amelyet a tanórákon kívül a közösségi alkalmak is nyújtottak. A *szerecssefillér* a talentumokkal való sáfárkodás képességét jelképezi.⁹

Maller Sándor: „...mire emlékszem majd?... harangszóra, ízekre, hangulatokra, diákoktól zsongó iskolaudvarra és kertre, dobszó, csengő, órák és harangok szavára, vadító és illatos tavaszra, csodásan halkuló és színeződő őszykre, nyári sokszínű tarkaságra a Bodrogon s téli sima suhanásra ugyanott a jég hátán, volt diákjaimra és tanáira, sok kedves munkatársra és barátira, csengőbúcsúkra és diáktalálkozók nagyon pataki ízére, a templom áhítatos és nyugalmat adó csendjére, a zsúfolt imaterem diákok és tanárt lenyűgöző évnitói és évzárói vagy szupplikációs hangulatára, s végül egy sírra, ami elszakíthatatlanul ideköt.”¹⁰

A lírai emlékezés mellett tételesen is áttekintette a jellemzőket: élő múlt, eszmévé finomult emlékek, az ellentétek felhajtóereje, merészen újító vállalkozások, a szegények iskolája és az elitek nevelője, a megfiatalodni tudás...¹¹

Barcza József már idézett, immár klasszikus tételét később bővítette azzal is, hogy a szép megfogalmazások mögött történelmileg a *diákság és a városi lakosság szerves közösségi és gazdasági kapcsolatai álltak*. Az önálló és felelős diákgazdálkodást kiegészítette a tanulmányi versenyszellem, a tanári családok és a diákok kapcsolatai, a szellemi nyitottság. Felelősségtudat, szellemi és szervezési megújulási készség, régiókban és nemzetben való gondolkodás jellemezte a pataki magatartást.¹²

Deme László többek között azt hangsúlyozta, hogy Patakot lehetett ugyan a kiemelkedő nevekkel jellemezni, az igazi rangot azonban az jelentette és jelenti: „hogyan állt és állt helyt a volt növendék, széles sokaság, ki-ki a maga posztján... a patakiság kettős jellemzője az emberség szolgálata és a szolgálat embersége”¹³

Takács Béla az idők jeleit meglátó tanárok nagyságát és közvetlenségét hangsúlyozza.¹⁴

Tukacs Béla szerint a pataki diák emberként magyar, hitét megtartó, tanult európai, szabad világpolgár.¹⁵

⁹ Szathmáry Béla [2004]: *Mi van a pataki tarisznyában*, in: Zempléni Múza, IV. évf., 1. szám, 98–101.

¹⁰ Idézi: Benke György: *Emléktábla-avatás Sárospatakon*, in: Reformátusok Lapja, 2004. ápr. 11., 8.

¹¹ Maller Sándor [2002]: *Patak lelke*, in: Zempléni Múza, II. évf. 3. szám., 56–58.

¹² Barcza József [2006]: *A pataki szellem*, in: Zempléni Múza, VI. évf. 4. szám, 31–37.

¹³ Deme László [2004]: *Az emberség szolgálata és a szolgálat emberségem* in: Zempléni Múza, IV. évf., 3. szám, 91–92.

¹⁴ Takács Béla [1996]: *A cédrusfa árnyékában*, in: Ballassa Iván, Kováts Dániel, Szentimrei Mihály (szerk.): *Újszászy Kálmán emlékkönyv*, Bp.–Sp., Szabad Tér, 578–580.

¹⁵ Sárospatak város szellemi megújulását különböző fórumokon, kitartóan szorgalmazza Tukacs Béla, a Sárospataki Református Kollégium Alapítvány volt elnöke. Ezt a tételét a 2. lábjegyzetben hivatkozott, SRK kutatáshoz írt leveléből idézem.

Patakon térben és történelemben illik gondolkodni. A tér ma ismét kinyílik, régi-új vonzaskörzetünk lehet a Felvidék, Kárpátalja, Észak-Erdély – ám tekinthetünk még messzebbre is, lehetünk ismét a keleti kapu vagy a hazatérő diaszpóra otthona.

Ám manapság hírnév és rosszkedv, ünnepek és aggodalmak egyszerre jellemzik Sárospatakot. A radikális társadalmi változások időszakában szükségessé vált a felelős elemzés. Hiszen a gondok *bajj*á sűrűsödhetnek, a változások *válság*ba torkollhatnak, a tehetetlenkedés *hiba* lenne.

Ma is *elébe kell menni a tavasznak*. Tehát először is: *ne sértődj meg a valóságra*, ahogyan Kuti Éva volt pataki diák, a nonprofit szektor neves elemzője, lassan szállóigévé válva megfogalmazta...¹⁶ Mert Patakot, a tanítóképzést is érinti, érinteni fogja a globalizáció, a népvándorlás, az internetes forradalom, az átértékelődés... Ám már most, egészen közelről a demográfiai hullám, az oktatási verseny, a csökkenő normatíva, a növekvő költségek. Ismét Áprily Lajost idézem:

„Jön új világ, hatalmasabb a kornál,
Mely börtönében elvéreztetett.
Rengéssel és viharral úrjaformál
Patakot, kertet, rétet, völgyeket.”¹⁷

Másodszor pedig: *tedd amit tanítasz!* Használjuk itt és most azokat az elemzési, előrejelzési, menedzselési módszereket, amelyeket a tankönyvekből az unalomig ismerünk. A Patakra vonatkozó mellette-ellene, portfólió és SWOT analízisekből *konkrét következtetések adódnak*:

– Alapvetően fontos lenne az intézmények közötti koordináció; a helyzet, lehetőségek és teendők legalább negyedévente történő megbeszélése és kibeszélése.

– Kínálkozó lehetőség és követelmény, hogy a teológusok és tanítóképzők szakdolgozatai kapcsolódjanak a fejlesztési lehetőségekhez; gyűjtsék össze, tárják fel, vessék fel a bennünk rejlő jövőt; elemezzék az ismét kitért terület lehetőségeit; különösen a Felvidékkel, Kárpátaljával, Észak-Erdéllyel való kapcsolatokat.

– E gyönyörűsége, kedves, ám olykor bizony halottnak tűnő városban legyen kapcsolat a diákság és lakosság között, teremtsük meg a pezsgő kisvárosi diákélet szellemi és szervezési lehetőségeit.

– A képzés szervezésével is kapcsolódjanak be a tanintézmények a nagy projektek megvalósításába, hiszen rendezvényszervező, szlovákul, lengyelül, ukránul is tudó idegenvezető, szervező szakemberek kellene pl. a *fürdő program* kiteljesítéséhez, a turizmus tényleges gazdagításához.

¹⁶ Kuti Éva [1998]: *Hívjuk talán nonprofitnak. A jótékonyági, a civil kezdeményezések és az állami keretektől kiszoruló jóléti szolgáltatások szektorra szerveződése*, Budapest, Nonprofit Kutatócsoport.

¹⁷ Az *Annának hívták* című Áprily Lajos-vers 39. strófája; megtalálható a különböző gyűjteményes, ill. összes versek kötetekben.

– Szervezni kell az ide kötődő diaszpóra hazahívását és rövidebb-hosszabb itt tartását, hiszen nemcsak emlékeket, de megrendelést, tőkét és főleg pezsgető üzenetet hoznak.¹⁸

Igen, mindebben máris komoly lehetőségei és feladatai vannak a mai képzősöknek. Ahogy Dr. Hörcsik Richárd polgármester úr mondta: legyen látható a Főiskola, aktívan vegyen részt a város életében. Ennek konkretizálása Patak mai nagy lehetősége.

Közép-Európa jó ismerőjét, Musilt idézem: „Ha nyitott ajtókon szerencsésen akarunk bejutni, ügyelnünk kell arra a tényre, hogy keretük szilárd: ez az alapelv... valóságérzékünk következménye. Ha azonban létezik valóságérzék, és létjogosultságában ki kételkedne, kell lennie olyasvalaminek is, amit lehetőségérzéknek nevezhetünk. Akiben ez él, nem mondja például: Itt ez vagy az történt, történik majd, kell történnie; hanem rájön: Itt valami történhetne.”¹⁹

¹⁸ Koncz Gábor [2001]: *Sárospataki eu-tópiák*, in: Zempléni Múzsza, I. évf. 1. szám, február, 38–45.

¹⁹ Musil, Robert: *A tulajdonságok nélküli ember*, Bp. Európa Könyvkiadó, 1977. I. kötet, 18–19.

